

**Emlékezetből
identitás(ok)** Ágh István:
Kidöntött fáink suttogása.
Nap Kiadó, Bp., 2008.

„...az emberi »én« nem tapasztalati adottság,
de kulturális termék.”

Szegedy-Maszák Mihály

Ágh István kötetének címe (*Kidöntött fáink suttogása*) alatt a következő alcím áll: *Életrajzi regény*. Valóság és fikció képzete sűrűsödik össze az alcímben, s ez a szerzői gesztus az olvasás megkezdése előtt kijelöli azt az olvasói és értelmezői pozíciót, melyben egyaránt helyet kap a külső világ felé való referencialitásra és a regény műfaji meghatározottságából fakadó fikcionalitásra irányuló figyelmezés. Az alcím mindezek mellett egyúttal a mű irodalmi hagyományokhoz való viszonyát is jelezni kívánja: egyfelől illeszkedik az önéletrajzi, vallomások, és naplóirodalom sorába, ugyanakkor a „regény” szó jelentősen el is távolítja a művet mindezekről – hangsúlyozva a fikcióteremtés erőteljes jelenlétét. E kettőség – a tények és a fikció – jelenléte egyúttal ráirányítja az olvasó figyelmét arra az eljárásra, mely a tények és fikció összedolgozása során egy kitalált, megkonstruált világot és az életrajzi regény műfaji sajátosságából adódóan egy retrospektív helyzetből létrehozott (alakított, értelmezett) identitást teremt meg. Az olvasó szerepe mindebben pedig kicsit sem elhanyagolható. Ha végigtekintünk a műfaj hagyományain, s kiemelünk egyes helyeket az életrajz-, vallomás- vagy naplóírók munkáiból, jól láthatjuk, hogy a külső szemlélő – azaz az olvasó – megszólítása és feltételezése minduntalan felbukkan. II. Rákóczi Ferenc a *Vallomások* második könyvében így fordul Istenhez: „Te, kinek előtte mindenek jelenvalók, a lehető legjobban tudod, mit cselekedtem, jobban nálamnál, jelentsd ki nekem, ha valami figyelmemet elkerülte, hogy felismerve annak utálatosságát, a te segedelmeddel jobban bánjam azt”. A mindent látó és ismerő transzcendens hatalomban való hit és ennek a megszólítása egyben olyan retorikai eljárásnak is értelmezhető, ami biztosítja a mű lendő olvasóját a leírt állítások hitelességéről, megbízhatóságáról. Természetesen különbséget kell tenni kiadásra, publikum elé szánt művek és olyan naplók között, melyek nem olvasók számára készültek. Ez utóbbiakban pedig éppen egy esetleges – kéretlen – olvasó feltételezése teremt meg a hitelesség azon látszatát, amit a II. Rákóczi Ferenc esetében a transzcendens hatalom mindentudása hoz létre: „Ez sok gyengémet, szívemnek sok titkát s gondolatimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók. Könnyen visszaélhetnének velem, s szamarak előtt nevetség tárgya is

lehetnék. De igen sajnálom megválni tőle, s búsulnék, ha elveszne. Nem tudom, nevetséges vagy borzasztó dolognak nevezsem-e helyzetünket, hogy az embernek félennie kell önmaga számára is egész tisztaságában leírni gondolatit és érzelmeit? Ekként kell-e kétszíniséghez szoktatnunk magunkot még magános elmélkedéseinkben is, s megcsalni magunkot, a világot és az istent is?” Bölöni Farkas Sándor *Naplója* végén a hitelesség – őszinteség – képzete éppen egy olyan olvasó feltételezése és félése révén jön létre, aki a leírtakat esetleg felhasználhatja a szerző ellen. A naplóíró ezen félelme ugyanakkor jól mutatja az olvasó azon szerepét és funkcióját, mely az olvasás aktusa során meg- és újraalkothatja a szerző által már megkonstruált identitást. Az olvasó előbb említett „feladatát” emeli ki Rousseau is a *Les confessions* negyedik könyvének végén, azonban míg Bölöni Farkas Sándor ezt hátrányos lehetőségként említi, addig a francia gondolkodó az olvasóra ruhazza az alkotás felelősségét: „Ha csupán az eredményt tartanám szem előtt, és azt mondanám: Ilyen a jellemem – az olvasó azt hihetné, hogy ha őt nem is csapom be, mindenestre becsapom magam. Ám ha őszintén részletezem mindazt, ami velem történt, amit tettem, amit gondoltam vagy éreztem, akkor nem téveszthetem őt meg, legalábbis szándékosan nem, sőt még ha ezt akarnám is, ilyen módszerrel aligha sikerülne. Az ő dolga, hogy összegyűjtse az alapelemeket és meghatározza a belőlük kialakuló lényt: az eredmény az ő műve, és ha téved, a tévedésnek is ő az oka. De ehhez a célhoz nem elég, ha a történetem hűséges: pontosnak is kell lennie. Nem az én dolgom megítélni az események fontosságát; az a dolgom, hogy elmondjak mindent és az olvasóra bízom a válogatást.” A *Les confessions*-ból származó idézetből kiderül, hogy egy életrajz, önéletrajz (életrajzi regény) befogadása során kétféle identitáskonstrukció jöhet létre. Egyfelől a szerző által a megírás módozata és megformáltsága során kialakított identitáskép, másfelől az olvasás aktusa során az olvasóban megképződő identitás, mely – ha nem is teljes mértékben, de – különbözhet az előbbitől. E kettő egymásba fonódása adja ki azt az elbeszélte identitást, mely a felidézett emlékek, vallomások, idézetek megírása, elrendezése és az olvasás folyamata során létrejön. Ágh István *Kidöntött fáink suttogása* című kötetének alcíme tehát nem csupán fikció és referencialitás egymásfonódására hívja fel figyelmet, hanem egyúttal elhelyezi a művet egy irodalmi hagyományban, és emellett lehetőséget biztosít az olvasónak, hogy az létrehozza szelekció és a megírás megformáltságának felismerése révén – természetesen kulturális meghatározottsága fényében – azt az „én”-t, aminek megteremtésére a kötet vállalkozott.

Az emlékezés „ellenőrizetlen” árjának kiindulási pontja a három nagyobb egységre tagolt regényben minden esetben az ablak és a fa motívumához kapcsolható. „Fejemet elfordítom az ablakkal keretezett világtól, el a sötétzöld fa melletti bronzba váltó lombtól...” – ezzel a mondattal indul az elbeszélés, és egyúttal ez jelzi a pillanatnyi jelentől való elfordulás – a múlt felé tekintés – mozzanatát is az első fejezetben (*Kidöntött fáink suttogása*). A folytatásban pedig az elfordulásnak köszönhetően végtelenné tágul az idő és a tér: „A Műegyetem erődépolete szemközt, őseim szülőháza, a másik, az én szülőházam távol, falum temploma a dombon, s a temető a templom mellett ebben a pillanatban és a végtelen időben. S egy egész temetőre való apai fölmenőim.” A *Szép lány a Bitva mellől* című alfejezetben a fa kiemelt jelentőségére (címbe emelte szerepére) is választ kapunk: „Volt nekem egy ábrándokkal, történetekkel teljes szilfám anyám falujában. Nagynénémék házáról árnyéka már letörölve. Előregedett, kidöntötték, marad a képzetekben, akár a családfa, de már nem zöldül, levelezdik. [...] hiánya suttog és mesél.” A fa egyszerre az emlékezés elindítója és suttogója: évgyűrii körkörösén nyúlnak vissza az elmúltba, s közben gyökerei erőteljesen kapaszkodnak a humuszba. A középső, *Egymás mellett* című fejezetben az elbeszélő – miközben először és utoljára beszél magáról, mint harmadik személyről – szintén visszatér ezekhez a motívumokhoz: „Annyi boldogság és bánat, kedvesség és botrányról járó szóbeszéd vette körül albéletei idején, hogy elhatározta, megírja az egészet. De csak akkor, ha már önálló lakása lesz. S egyszer eljött az ideje, kinézhetett a saját ablakából a foszló levelű nyárfára, mely mintha a magáé lenne, úgy dobálta be leveleit az erkélyre, s a rigók, verebek s mindenféle bogarak is, mintha tulajdonai lettek volna.” Hasonlóképpen tér vissza mindkét motívum a regény utolsó, *Utak bátyámhoz* című alfejezetében: „Kinéztem az udvari fákra, egyedül, mint a téli lefoszlott koronaváz, hójege, zöldmohás kéreg. [...] Kinéztem Jób Könyvből zugló ablakomra, hihetetlenül tudtam, hogy élő testvéremhez élő útjaim megszakadtak, szakadék végükön, s már csak azt barangolhattam be képzeletben, lábbal, amit talpával, kezével, tűnődésével és mosolyával megjelölt.” A fa az emlékezés és az elbeszélő metaforájaként van jelen, az egész regényen végighúzódik, minduntalan felbukkan, és így válik az életrajz allegóriájává. Itt érdemes felidézni Nagy László *Életem* című életrajzában fellelhető passzust: „Aztán jöttek a csavarások felnőtt korban, bensőmben is. A vadkörtefa erős és bőven terem, bár hármat csavart rajta a szél. Magam hasonlítotam a fához, felületes írói fogás. Ha van érzelmi élete, emlékezete (amit a tudomány is tulajdonít már a növ-

nyeknek), akkor is nagyon különbözünk.” Nem véltetlen egybeesésről van szó, a regény több pontján találhatunk olyan idézeteket, melyek Nagy László ezen írásából származnak, és belesimulva az emlékezet menetébe, kiégszítik az emlékeket.

Az emlékezés nem a gyerekkor, az öntudatra ébredés pillanatából indul (*Kidöntött fáink suttogás*), hanem szinte az államalapítástól; a vidék, a falu és a lehetséges ősök krónikájának elbeszélésével és felfejtésével lassan létrejön az a kulturális tér, környezet, amely a belőle kinövő egyén meghatározójává válik. Az elbeszélő pedig egyszerre működteti a kulturális és a kommunikatív emlékezetet. Ez utóbbi esetében jelentős szerepet kapnak a szájhagyomány útján fennmaradt történetek, melyeket a következő retorikai eljárások vezetnek be: „Csupán arról hallottam...”, „Én gyerekként csupán azt hallottam...” vagy „Az öregek beszélték...”. A generációról generációra áthagyományozódó tudást és ismereteket kiegészítik a kulturális emlékezet – hol a szűkebb, hol a tágabb közösség szempontjából – kiemelkedő jelentőségű eseményei, mint például Savanyó József betyár életéhez és elfogásához kapcsolódó történetek, vagy az 1865. évi követválasztás és az azt megelőző véres kimenetelű veresége a különböző vallási felekezethez tartozó választóknak. Ezek a történetek már átmenetet képeznek, egyes részeik még nemzedékről nemzedékre szállnak, másik részük pedig írásos formában – jegyzőkönyvek, bírósági dokumentumok, újságcikkek – maradt fenn. Az elbeszélő pedig egyszerre jelzi a megírt hagyomány létét, és a visszaemlékezés pozícióját is: „Mostanában, amikor ódon papirosokon jártatom a szememet, s ujjaim nemes porral szenteltetnek, mintha kezet sem szabadna mosnom, eszembe jut régi, ismétlődő álmom valami ismeretlen, meglepő faluról a határban, lakói az alkonyi homálytól még idegenebbek, mégis olyan jó, hogy ott élnek a szomszédunkban. Mindig kívül maradok, befelé leskelődök, akár kiskoromban [...] világfelfedező örömmel, kíváncsi izgatottsággal.” A családban és a közösségben továbbadt történetek szorosan összefonódnak azokkal a kiemelt – a vidék, a falu szempontjából meghatározó jelentőségű – eseményekkel, melyek nem egyszerűen múltként bukkannak fel, hanem olyan alaptörténetként kerülnek elbeszélésre, melyeknek a közösség identitását tekintve mítoszjellegű van. Ahogy a családra alakító hatással vannak az összetartó és meghatározó alaptörténetek, úgy formálják az elbeszélő identitását a személyesen megélt és személyesen épített apa-, anya-, nagyanya- és testvérmítoszok.

Ahogy az emlékezés közelíteni kezd a visszaemlékezés megkezdésének időben kiemelt pontjához, egyre személyesebbé válik a megszólalás, a *Kidöntött fáink*

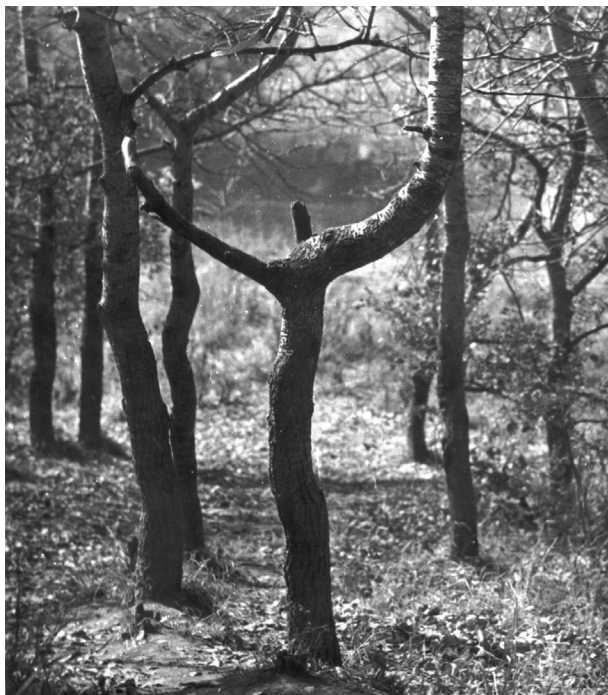
suttogása című fejezet tényszerű elbeszélésmódja észszerű előadásmódba vált át. Míg a fentebb említett részben elsősorban a vidék, a falu közösségét, a szülőföldet és a családot emelte témává, addig a következő (Egymás mellett) a társ- és otthonkeresés, a szerelem témáit járja körül. A szülőföldtől való elszakadás állapotából indul itt az elbeszélés, s mindaz, ami eddig az elbeszélő közvetlen környezeteként volt jelen, múltként tételeződik. Az elbeszélés eddigi módja gyökeresen megváltozik, az elbeszélő által és hozzá írt levelek „mesélik” az élettörténetet, majd az *Albérleteim története* című fejezetben az otthonkeresés témája válik szövegszervező erővé. A pár- és otthonkeresés szorosan összekapcsolódik, az otthon fogalma átalakul, és a szó konkrét helyre utaló jelentése ember és ember közötti viszonyban épül újjá. Jó példa erre az elbeszélőhöz írt levelek közlése előtti felvezetés: „Következzenek levelei, légipostapapíron, géppel, kék és zöld tollal meg ceruzával írta őket, legtöbbször dátumtalanul. Nincs a levelezésnek története,

mert nem válaszolok, hanem egy huszonöt éves asszony jegyzetei sikolyokkal, meditációkkal. Nekem akkor Magyarország volt. Talán annyira hazámat sohasem szerettem még.” Ehhez a fejezethez hasonlóan, az utolsóban is az emberi kötelekek kiemelése történik meg. Míg előbbiben jelentős részben a keresett/megtalált párhoz fűződő viszony jelent meg, addig ez utóbbiban a mesterekkel, író- és költőtársakkal való kapcsolat emelkedik témává. Többek között Kondor Béla, Pilinszky János, Konrád György, Kormos István, Juhász Ferenc, Szabó István, Tóth Éva vagy Sarkadi Imre alakjai tűnnek fel, ki hosszabb, ki rövidebb pillanatra, hogy az elbeszélő és a köztük lévő viszony tovább alakítsa a formálódó identitást.

Az utolsó alfejezet, *Utam bátyámhoz* címmel újrameséli és egyúttal felülírja bizonyos értelemben az egész életrajzot. Az újrameselés lényege a bátyához, Nagy Lászlóhoz fűződő kapcsolat kiemelése, és egyúttal rámutatás az életrajz azon helyeire, ahol rejtett vagy kevésbé bujtatott módon Nagy László-idézetek, töredékek bukkannak fel, melyek akarva akaratlanul is más megvilágításba helyezik az élettörténetet. Visszatérés a szülőházba: „Elmegyek szülőházunkba – emlékházába. Kikö-

tött már, mint a fehér hajó a fenyőhöz és a kőrishez, múltunkkal megrakottan. Valószínűtlen fényképalbum kísért meg: idegen, ami van, csak az él, aki voltunk.” És ismételtelen megtörténik a szülőház bemutatása, ugyanazokkal a mondatokkal, szavakkal kezdődnek a bekezdések, csak minden valamiképpen már Nagy Lászlót idézi. A „Szobáról” szólva először: „...a szeptemberi búcsúk dohányfüstös, szelíd borozgatása, testvéreim itt szórakoztak barátaikkal, asztalt táncoltattak...”, majd másodsor:

„...a szelíd borozgatások terébe, ahol a testvéreim éltek meg ifjúságukat barátaikkal, Laci vezérlő botjával vezényelte az asztalt...”. A „konyháról” először: „Az ajtótól balra ágyak, mögöttük az asztal két egymásba illő, támlás, karfás sarki paddal, szemben a másik oldalon a kredenc.”, majd másodsor: „Az ajtótól balra ágyak, az elsőben bátyámmal együtt aludtunk, reggeli álmoságomba mesélte Toldi Miklós bikafogó erejét...”. És itt, mint intenciót, Nagy László egy versét idézzük: „így írjak versbe, maradj te remek, / a mulan-

dóság kezére csapok, / ne tapogasson téged, – se halál, / se nyű majd ne nyerjen bocsánatot.” (*Így írjak versbe*)

Ez utóbbiak és a már előbb is felmutatott (leleplezett) szerkezeti sajátosságok mutatják, hogy az emlékezet árja kicsit sem ellenőrizetlen, hanem tudatos szerkesztés és válogatás útján jön létre az elbeszélő életrajz, mely így egy kulturálisan determinált elbeszélő identitás körvonalait jelöli ki. Ágh István életrajzi regénye átgondolt, nyelvileg bravúros kompozíció, illeszkedik a vallomások, életrajzok irodalmi hagyományaihoz, és némiképp azonban el is tér tőlük: az utolsó alfejezetnek köszönhetően azt a kijelentést is meg lehet kockáztatni, hogy nem egy, hanem két (Nagy Lászlóét is) elbeszélő identitást hoz végül létre, párhuzamosan, és mindkettőt az adott kulturális térből és időből származtatva, ami jól mutatja a kulturális meghatározottság identitásformáló erejét: az emberi én kulturális termék voltát. Rousseau idézetét parafrázálva, az író elmondott mindent, és az olvasóra bízta a válogatást: „az eredmény az ő műve, és ha téved, a tévedésnek is ő az oka.”

Vincze Ferenc